

LIBER FLORIDUS

LIBER FLORIDUS

De oudste geïllustreerde
encyclopedie (1121)

Albert Derolez

VOORAF

DE PASSIE VAN EEN GROOTMEESTER

Zowel passie als grootmeester zijn twee exclusieve noties. Passie impliceert volgens Van Dale een ‘harts-tochtelijke genegenheid’ voor iets of ook een ‘drang die je niet kunt weerstaan, waaraan je moet voldoen’. Ik weet niet of Albert Derolez zichzelf in eerste lijn zou omschrijven als een hartstochtelijk mens, maar dat hij al een leven lang een onwaarschijnlijke passie heeft voor middeleeuwse handschriften, onderschrijft hij beslist. Dat hij binnen dat vakgebied door zijn gelijken gezien wordt als een grootmeester, staat evenzeer buiten kijf. Immers, volgens diezelfde Van Dale betreft het een ‘toonaangevende figuur’ en een ‘voorbeeld van de beoefenaars van een wetenschap’.

Al vele decennia wordt Albert Derolez geassocieerd met gedegen kennis over het handschriftelijk boek van de middeleeuwen en de renaissance. De dagelijkse omgang met de Gentse handschriftenverzameling waar hij vanaf de vroege jaren 1960 conservator was van de afdeling Handschriften en Kostbare Werken, gaf hem de gelegenheid zich te verdiepen in de problematiek van de middeleeuwse codex. Het leidde tot talloze publicaties en standaardwerken als het zevendelige *Corpus Catalogorum Belgii* (Brussel, 1994–2021) waarin het middeleeuwse bibliotheekbezit in de Zuidelijke Nederlanden in kaart wordt gebracht, maar evenzeer als het handboek *The Palaeography of Gothic Manuscript Books* (Cambridge University Press, 2003). Paleografische en codicologische invalshoeken typeerden de wetenschappelijke blik van Derolez.

Hoewel hij publiceerde over tal van specifieke stukken en themata stak één handschrift er toch altijd weer met kop en schouders boven uit. Dé grootste passie van Albert Derolez was, is en blijft zonder enige twijfel de autograaf van het *Liber Floridus*. Ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Gentse Universiteit organiseerde hij in september 1967 een internationaal *Liber Floridus*-colloquium en kreeg

hij de opdracht om een facsimile- en diplomatische uitgave van het *Liber Floridus* te maken. Een paar jaar later al volgde zijn doctoraat waarin het codicologisch onderzoek van het ingewikkelde handschrift centraal stond. In dit onderzoek werd uit de studie van het materieel object de ontstaansgeschiedenis van de tekst afgeleid. Ondanks tal van andere onderzoekstrajecten en docentschappen aan binnen- en buitenlandse universiteiten bleef de codex van Lambert van Sint-Omaars steeds terugkeren.

Sinds het doctoraat van Albert Derolez meer dan een halve eeuw geleden is het *Liber Floridus* nooit uit de belangstelling geweest. Wars van tentoonstellingen en gelegenhedspublicaties blijft het een enorme aantrekkingspool voor tal van onderzoekers. Van vragen omtrent tijdsbeleving bij de middeleeuwen tot onderzoek omtrent ecologische besognes, van impliciet antisemitisme in de teksten tot voorstellingen van de globe, het komt allemaal aan bod in onderzoekspapers. Veel van die teksten vereisen een grondige voorkennis. Dat geldt nog veel meer voor de codex zelf want die is enkel toegankelijk voor mensen met een bijzonder doorgedreven kennis van het Latijn. Tot nu, want dankzij de vertaling van de teksten uit het *Liber Floridus* door grootmeester Albert Derolez krijgt elke Nederlandstalige lezer voor het eerst effectieve toegang tot dit hoogst intrigerende handschrift.

De Universiteitsbibliotheek Gent – Boekentoren dankt niet alleen de immer gedreven Albert Derolez, maar wenst ook de uitgeverij Borgerhoff & Lamberigts uitdrukkelijk te danken voor de manier waarop ze meer dan 900 jaar na datum de oudste geïllustreerde encyclopedie uit de westerse wereld kan ontsluiten voor het publiek. Het strookt volledig met de doelstelling van het erfgoedbeleid van de Boekentoren en haar bijzonder rijke erfgoedcollecties ook buiten de academische cirkels uit te dragen.

HENDRIK DEFOORT
Collectiebeheerder UGent – Boekentoren

INLEIDING

ENCYCLOPEDIËN VOÓR HET *LIBER FLORIDUS*

Naturalis Historia van Plinius de Oudere

Voor
DV
FD
HD
OD
BD

Werken die bedoelen het geheel van de menselijke kennis in beknopte vorm samen te brengen en voor de tijdgenoten toegankelijk te maken, zijn bekend vanaf de Griekse oudheid. Aristoteles (384–322 v. Chr.) wordt vaak als de auteur van zo'n werk beschouwd, omdat het geheel van zijn wetenschappelijke en filosofische traktaten inderdaad nagenoeg alle vakgebieden dekt.

Toch moet men wachten tot de Romeinse auteur Plinius de Oudere (23/24–79 na Chr.) om de eerste ons bekende en grotendeels bewaarde encyclopedie te zien ontstaan. In tegenstelling tot Aristoteles was hij een amateurwetenschapper. Het is bekend dat hij het leven verloor bij de uitbarsting van de Vesuvius in 79 na Chr., toen hij dat natuurfenomeen van nabij wou observeren. Dankzij zijn persoonlijke rijkdom en behept met een onverzadigbare leeslust en wetenschappelijke nieuwsgierigheid, kon hij gedurende zijn leven een enorm aantal aantekeningen op de meest diverse gebieden verzamelen. Zijn aantekeningen heeft hij in systematische vorm

samengebracht in zijn *Naturalis Historia*, een reusachtig naslagwerk in meer dan honderd boeken, waarvan er 37 zijn bewaard (een 'boek', *liber*, was in de oudheid in principe de hoeveelheid tekst die op één standaardpapyrusrol geschreven kon worden). Men heeft dat werk terecht verweten weinig kritisch te zijn en veel onjuistheden te bevatten. Ongetwijfeld ging Plinius te haastig te werk en was hij ook niet in staat al het gelezene in zich op te nemen en correct weer te geven.

De bewaarde boeken van de *Naturalis Historia* behandelen kosmologie, sterrenkunde, aardrijkskunde, volkenkunde, antropologie, het dierenrijk, het plantenrijk, het landbouwbedrijf, geneeskunde, magie, metallurgie, mineralogie en nog enkele andere vakgebieden. Vanaf de renaissance is die immense bron van informatie over de wetenschappelijke kennis van de Grieken en Romeinen opnieuw veelvuldig gekopieerd en ook in druk verschenen. In de middeleeuwen daarentegen bleef zij in het Westen grotendeels onbekend.

De Nuptiis Philologiae et Mercurii van Martianus Capella

Dat was niet het geval met de encyclopedie die Martianus Capella rond 400 na Chr. samenstelde. Martianus behoorde in die tijd tot de Romeinse aristocratische kringen, die te midden van het zich alom verspreidende christendom het oude heidense geloof in gesublimeerde vorm in stand trachtten te houden. In het bizarre werk, dat de titel draagt 'Het huwelijk van Filologie en Mercurius', geeft de auteur een vrij dor overzicht van de kennis van zijn tijd en kiest daarvoor de vorm van de allegorie – daarmee reeds de middeleeuwen aankondigend, die voor deze literaire kunstvorm een uitgesproken voorkeur hadden.

Na de eerste twee boeken, die aan de symbolische bruiloft van deze twee godheden gewijd zijn, volgen er zeven die de zeven bruidsmeisjes van Philologia behandelen. Zij vertegenwoordigen de *Artes* of de Zeven Vrije Kunsten, die in het middeleeuwse schoolwezen een grote rol zouden gaan spelen: achtereenvolgens *Grammatica*, *Dialectica* of redeneerkunst, *Retorica* of welsprekendheid, *Aritmetica* of rekenkunde, *Geometria* of meetkunde, *Musica* of de leer van de harmonische verhoudingen in de kosmos, en *Astronomia* of sterrenkunde. Gegroepeerd in de lagere cyclus van het *Trivium* (de drie vakken die betrokken zijn op woord en taal) en

de hogere cyclus van het *Quadrivium* (de vier vakken die betrokken zijn op rekenen en wetenschappen) zouden ze het hele middeleeuwse curriculum beheersen en de basis vormen voor hogere studies als de rechten, de geneeskunde en de theologie.

Ondanks zijn gekunstelde taal en de in onze ogen storende allegorie zou Martianus' werk een diepe invloed op het middeleeuwse denken uitoefenen. Het is interessant te noteren dat in Martianus'

Institutiones van Cassiodorus

Velen rekenen ook de *Institutiones* van Boëthius' tijdgenoot Cassiodorus (ca. 485–ca. 580) tot het encyclopedische genre. Deze vooraanstaande staatsman in dienst van de Oostgotische koningen van Italië stichtte een klooster in het zuiden van het schiereiland, waarin hij zich op latere leeftijd terugtrok om er zich met zijn medemonniken aan de studie te wijden. Het kwam er natuurlijk op aan de jonge leden van de gemeenschap een solide theologische vorming mee te geven, maar tevens vond Cassiodorus een inwijding in de heidense literatuur noodzakelijk om de leerlingen de kennis op het gebied van taal, wetenschap en cultuur te verstrekken die nodig was voor de studie van de Bijbel en de kerkvaders.

Etymologiae van Isidorus van Sevilla

Op een veel lager niveau staat de grote encyclopedie die in de volgende eeuw door Isidorus, bisschop van Sevilla (560–636) geschreven werd, maar de impact van dat werk op het culturele leven van de middeleeuwen was des te groter. *Etymologiae* of *Origines* heet het werk, waarin de geleerde bisschop alles wat in zijn tijd nog bekend was van de Grieks-Romeinse cultuur en wetenschap voor het nageslacht heeft willen bewaren. Het culturele peil van West-Europa was sinds de val van het West-Romeinse Rijk in 476 enorm gedaald, en men kan Isidorus niet dankbaar genoeg zijn om ons zoveel kennis overgeleverd te hebben die anders onherroepelijk verloren zou zijn gegaan. Daartoe heeft hij honderden werken geraadpleegd, waarvan vele niet tot ons zijn gekomen.

Zoals de titel het zegt, is de kennis die hij ons mededeelt gegoten in de vorm van woordverklaringen of etymologieën van alle behandelde begrippen. Het hoeft ons niet te verwonderen dat daarbij in de regel zeer vergezochte en ongefundeerde verklaringen

werk delen in proza afwisselen met delen in versvorm. Daarin komt het overeen met het beroemdste literaire werk op de grens van oudheid en middeleeuwen, de 'Vertroosting der wijsbegeerte' van Boëthius (ca. 480–525), waarvan de betekenis moeilijk overschat kan worden. Zoals wij nog zullen zien, bevat ook het *Liber Floridus* een aantal gedichten, en wordt er in dat werk herhaaldelijk naar de Zeven Vrije Kunsten verwezen (§§. 4, 264).

De twee boeken van zijn 'Inleiding tot de geestelijke en wereldlijke letteren', waren respectievelijk aan de theologie en de profane literatuur gewijd, en worden samen met de befaamde kloosterbibliotheek van zijn stichting Vivarium beschouwd als het startpunt van de intellectuele bedrijvigheid die zich in de middeleeuwse kloosters heeft ontwikkeld. Het tweede boek is ingedeeld volgens het systeem van de Zeven Vrije Kunsten. Maar hoe groot de prestatie van Cassiodorus achteraf beschouwd ook was, de invloed van de *Institutiones* was eerder gering. Ook moet het werk eerder als een leerboek dan als een encyclopedie beschouwd worden.

gegeven worden. Ook getuigen de overigens interessante gegevens die de auteur ons over die duizenden onderwerpen meedeelt van veel naïviteit en onbegrip. Niettemin bleven de *Etymologiae* tot in de 15e eeuw een onuitputtelijke bron van informatie op de meest diverse terreinen – en een onmisbaar schoolboek bovendien.

Omdat het werk een der belangrijkste bronnen van het *Liber Floridus* is, is het zinvol de inhoudstafel van de twintig boeken mee te geven:

- I Grammatica
- II Retorica en dialectica
- III Rekenkunde, meetkunde, muziek, sterrenkunde
- IV Geneeskunde
- V Recht, chronologie
- VI Kerkelijke boeken en diensten
- VII God, engelen, heiligen en gelovigen

- VIII Kerk, Joden, ketterse sekten, heidense filosofen, profeten en Sibillen
- IX Talen, volkeren, koninkrijken, legers en steden
- X Etymologieën
- XI De mens, voortekenen
- XII Dierenrijk
- XIII De fysische wereld, de elementen en natuurverschijnselen
- XIV Aardrijkskunde
- XV Openbare gebouwen en openbare werken
- XVI Stenen en metalen

- XVII Landbouw
- XVIII Oorlog, spelen
- XIX Schepen, huizen, kledij
- XX Voeding, meubels, werktuigen

In sommige Isidorushandschriften worden de onderdelen Sterrenkunde en Aardrijkskunde met één of meer cirkelvormige kaarten of schemata geïllustreerd. Dit is nog veel meer het geval in zijn traktaat *De Natura Rerum*, dat vaak *Liber Rotarum* (boek met de wielen) wordt genoemd. Zoals wij zullen zien heeft deze vorm van wetenschappelijke illustratie in het *Liber Floridus* een absoluut hoogtepunt bereikt.

De Rerum Naturis van Hrabanus Maurus

Isidorus vond in de 9e eeuw een navolger in de geleerde Hrabanus Maurus (ca. 780–856), abt van het schitterend cultureel centrum Fulda in Oost-Francia en later aartsbisschop van Mainz. Naast allerhande ander literair werk schreef deze exponent van de Karolingische renaissance een encyclopedie in 22 boeken met de titel *De Rerum Naturis* of *De Universo*. Deze leunt dicht aan bij de *Etymologiae*, maar legt veel meer dan Isidorus de nadruk op de christelijke betekenis en mystieke interpretatie van de behandelde onderwerpen. Aan verschillende handschriften van dit werk zijn illustraties toegevoegd, maar men mag aannemen dat de auteur die niet voorzien had.

De maker van het *Liber Floridus* heeft een – naar alle waarschijnlijkheid niet geïllustreerd – exemplaar van Hrabanus' encyclopedie in handen

gehad (zie §§. 304–311). Toch heeft hij nauwelijks de invloed van Hrabanus' voorbeeld kunnen ondergaan, want hij maakte pas kennis met het werk toen het *Liber Floridus* al bijna voltooid was.

Voor de volledigheid moet nog een beroemd encyclopedisch en lexicografisch werk uit het Byzantijnse Rijk vermeld worden: de *Suda*, in de 10e eeuw opgesteld door één of meer anonieme auteurs die vroeger verkeerdelijk met de naam Suidas werd(en) aangeduid. De 30.000 lemmata van deze enorme compilatie zijn alfabetisch gerangschikt – men zou in het Westen nog eeuwen moeten wachten op het verschijnen van alfabetisch ingerichte encyclopedieën. Mede doordat de *Suda* in het Grieks is geschreven, is het werk gedurende de middeleeuwen onbekend gebleven in West-Europa. Zo goed als niemand beheerste bij ons immers de Griekse taal.

DE UNICITEIT VAN HET *LIBER FLORIDUS*

Zo komen wij in de vroege 12e eeuw tot het *Liber Floridus*, dat in meerdere aspecten uniek mag worden genoemd:

- de eerste encyclopedie die afwijkt van het antieke en vroegmiddeleeuwse concept;
- wellicht de oudste encyclopedie ter wereld waarin van in den beginne illustraties zijn voorzien;
- met de grootste verzameling middeleeuwse kaarten en diagrammen ooit tot stand gekomen;
- met de oudste kaart van Europa, tevens de oudste kaart waarop landsgrenzen zijn aangeduid;

- met een reeks wereldberoemde miniaturen van hoog artistiek niveau en originele inhoud, waarvan men in geen andere handschriften van die tijd voorbeelden vindt;
- met een globale en synthetische kijk op de wereld, hoewel de meeste teksten uit bekende bronnen zijn geput;
- met verschillende teksten die nergens anders of alleen in latere handschriften gevonden worden;
- met een originele manipulatie van sommige bekende teksten, met de bedoeling ze een andere betekenis te geven;

- met meer poëzie dan om het even welke andere encyclopedische compilatie uit de middeleeuwen;
- met materie uit de vier grote romancyclusen van de middeleeuwse literatuur in de volkstalen: de roman van Troje, de roman van Alexander, de roman van koning Arthur en de roman van Apollonius van Tyrus.

Het mag een buitengewoon geluk genoemd worden dat van dit werk het originele, Latijnse handschrift bewaard gebleven is, waarin dit alles staat opgetekend en wij op elke bladzijde kunnen nagaan met hoeveel vindingrijkheid, vaardigheid en moeite de auteur de ontelbare teksten en miniaturen die het bevat tot stand heeft gebracht.

De auteur

De auteur van het *Liber Floridus* (LF) noemt zichzelf Lambert 'die het boek maakte' of 'die het boek schreef'. Behalve wat wij over hem uit het LF vernemen, is hij een volslagen onbekende, want hij wordt nergens anders genoemd. Hij was kanunnik van het kapittel van Onze-Lieve-Vrouw en de heilige Audomarus in Sint-Omaars (het huidige Saint-Omer in Noord-Frankrijk, departement Pas-de-Calais) en schijnt geen andere werken geschreven te hebben. Wij weten niet wanneer hij geboren is, maar Lambert deelt ons mee dat zijn vader, die Onulf heette, op 27 januari 1077 overleed. Net zoals zijn zoon was Onulf een kanunnik in het kapittel van Sint-Omaars. (Het celibaat voor priesters werd in de 11e eeuw nog vaak niet in ere gehouden.)

Lamberts sterfdatum kennen wij niet, maar aangezien de laatste dateerbare aantekening die hij in het LF maakte kort na 6 juni 1121 werd aangebracht (zie §. 216), mogen wij aannemen dat hij spoedig daarna overleden is, of tenminste onbekwaam is geworden om nog verder aan zijn boek te werken. Het lijdt immers geen twijfel dat hij anders was voortgegaan met nieuwe historische gegevens op te nemen, zoals hij tot dan toe had gedaan.

In de 11e en 12e eeuw was Sint-Omaars een belangrijk economisch centrum in het zuiden van het graafschap Vlaanderen. Het maakte deel uit van het bisdom Terwaan (Thérouanne). De oude naam van de stad, Sithiu, werd ook gebruikt om de religieuze

stichtingen van de heilige Audomarus, bisschop van Terwaan in de 7e eeuw, aan te duiden: de abdij van Sint-Bertijns aan de rand van de latere stad en de instelling die later Lamberts kapittelkerk zou worden op de heuvel in de stad. Sint-Bertijns, genoemd naar Bertinus, een metgezel van Audomarus, zou uitgroeien tot een rijke benedictijnerabdij en een vooraanstaand centrum van kunst en cultuur. De gebouwen werden gesloopt tijdens de Franse Revolutie, maar de indrukwekkende ruïnes getuigen nog steeds van de grandeur van deze instelling.

Noch in rijkdom, noch inzake intellectuele en artistieke prestaties kon het kapittel van Onze-Lieve-Vrouw zich meten met de op wandelafstand gelegen benedictijnerabdij, waarmee de verhoudingen regelmatig gespannen waren. Dat was wel vaker het geval wanneer twee oude geestelijke instellingen zo dicht bij elkaar gevestigd waren. Sommige vorsers hebben dan ook gemeend dat Lambert geen toegang gehad heeft tot de handschriften in de rijke bibliotheek van de abdij, die hij zo goed had kunnen gebruiken. Toch kan het niet anders dan dat de nabijheid van zo'n grote instelling met zo'n schitterende bibliotheek een factor van betekenis is geweest in het ontstaan van het LF. Het kan geen toeval zijn dat Sint-Bertijns in de 11e en 12e eeuw tot een vooraanstaand historiografisch centrum is uitgegroeid, en dat het aandeel van de geschiedenis in Lamberts werk zo groot is.

Het werk

Het LF, gemakshalve gewoonlijk een encyclopedie genoemd, kan het best omschreven worden als een encyclopedische compilatie. Dat wil zeggen dat het beoogt informatie mee te delen over (bijna) alle mogelijke onderwerpen, en dat door middel van het samenbrengen van uittreksels uit de bestaande literatuur. Zoals encyclopedieën in het algemeen biedt

de encyclopedische compilatie dus geen originele kennis, maar maakt zij bestaande kennis in beknopte vorm toegankelijk. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat de samenstellers geen persoonlijke inbreng hebben in de inhoud en de vorm van het 'naslagwerk', want naargelang het doel dat zij zich stellen en de mogelijkheden waarover zij beschikken kunnen zij de

omvang, de structuur, de te behandelen onderwerpen en de vormgeving vrij bepalen.

Het doel dat Lambert zich stelde heeft hij duidelijk gemaakt in zijn proloog (§. 6), een van de weinige originele teksten in het LF. Hieruit blijkt dat het zijn bedoeling was de lezer kennis te laten maken met de wonderen van de Schepping, in de hoop dat die daardoor tot grotere eerbied voor de Schepper zal komen. Het wonderbaarlijke moet overigens niet alleen in de kosmos en in de natuur gezocht worden, maar ook in de geschiedenis, die immers het toneel is van de strijd tussen God en de machten van het Kwaad.

De stof, zo zegt hij nog, zal hij halen uit de geschriften der 'heilige Vaders', die in zijn tijd, een tijd van laksheid en lauwheid, nauwelijks nog gelezen worden. Door uit de bestaande literatuur korte, gemakkelijk leesbare uittreksels ('bloemen') aan te bieden, hoopt hij zijn tijdgenoten aan te zetten om zich in de studie te verdiepen en zo tot diepere

godsvrucht te komen. Het encyclopedische werk, dat hij opdraagt aan de patroonheilige van zijn kerk, de heilige Audomarus, noemt hij daarom 'Bloemrijk Boek' (*Liber Floridus*).

Lambert vermeldt niet dat hij aan de geëxcerpeerde teksten talrijke illustraties heeft toegevoegd. Zodoende heeft hij van zijn werk wellicht de oudste doorlopend geïllustreerde encyclopedie ter wereld gemaakt. Die afbeeldingen zijn vaak niet zozeer illustraties bij de tekst, als wel hoofdstukken op zichzelf, die beter dan de teksten getuigen van de buitengewone gedachterijkdom van de auteur. Het is zelfs aannemelijk dat het uitzonderlijke artistieke talent van Lambert, samen met zijn beperkte mogelijkheden als latinist en compiler, voor hem een reden is geweest om op zo grote schaal miniaturen en diagrammen in zijn werk in te lassen: die stelden hem in staat de originele ideeën tot uitdrukking te brengen die hij aan de hand van de beschikbare teksten misschien niet zo goed duidelijk kon maken.

Het handschrift

Het mag een uitzonderlijk geluk heten dat het LF tot op heden bestaat en geconsulteerd kan worden. Waar zo goed als alle in de oudheid en de middeleeuwen geschreven teksten alleen uit kopieën bekend zijn, beschikken wij voor het LF over het *autografe handschrift*, d.w.z. het handschrift dat door de auteur zelf, eigenhandig tot stand is gebracht. Het draagt het nummer HS.0092 in de Gentse Universiteitsbibliotheek.

Men heeft lang aan dat autografe karakter getwijfeld, maar wie het handschrift bekijkt, met zijn ongelooflijk ingewikkelde structuur, de verschillende perkamentsoorten, de ontelbare correcties die soms gehele bladzijden in beslag nemen, de zeer wisselende decoratiesystemen, en daarbij vaststelt

dat zo goed als alles door één en dezelfde hand geschreven is, kan alleen maar besluiten: dit is het werk van één schrijver, en die schrijver is tevens de auteur. Wij hebben dus het uitzonderlijke voorrecht Lambert bladzijde na bladzijde te kunnen volgen, stap voor stap zijn gedachtegang te kunnen nagaan, de problemen vast te stellen die hij op zijn weg ontmoet heeft, en de oplossingen die hij ervoor gevonden heeft. Indien wij alleen over de kopieën beschikten die in de loop der eeuwen van het LF zijn gemaakt, zou het onmogelijk geweest zijn om door te dringen in de gedachtewereld en de activiteit van Lambert en zou zijn werk nog met veel meer mysterie omgeven zijn dan het nu is.

VAN SINT-OMAARS NAAR SINT-BAAFS

Men vraagt zich af hoe het autografe handschrift van het LF in Gent is kunnen terechtkomen. Het was ongetwijfeld Lamberts bedoeling dat het ten eeuwigden dage het pronkstuk zou blijven uitmaken van de kapittelbibliotheek van Sint-Omaars, aan wiens patroonheilige het immers was opgedragen. En toch is het in de loop van de 13e eeuw naar Gent overgebracht en kreeg het een plaats in de abdijsbibliotheek

van Sint-Baafs. Hebben de kanunniken van Sint-Omaars, die na Lambert kwamen, het originele handschrift verwaarloosd, verkocht, of geschonken aan een abt of monnik van Sint-Baafs? Wij zullen het wellicht nooit weten.

Bij de opheffing van de Sint-Baafsabdij in de 16e eeuw ging het over naar de bibliotheek van het kapittel van Sint-Baafs, dat in de Sint-Janskerk (de

HET BASISDEEL

(FF. 14R-144R)

§. 15. Het eerste blad van de nu volgende reeks katernen toont ons meteen hoe Lambert zich zijn encyclopedie voorstelde. Met hoofdstuk I beginnen de regelmatig gestructureerde, prachtig geschreven en keurig min of meer uniform versierde bladzijden van het LF. ‘Het Leven (of De Mirakels) van Jezus’ (*Vita Christi*) is typisch voor een geliefde stijl van Lambert. De feiten worden op exact twee bladzijden (f. 14r-v) summier in telkens één regel vermeld, en alle regels beginnen met ‘Jezus’, vanaf ‘Jezus is geboren in Bethlehem van Juda in de dagen van koning Herodes, de zoon van Antipater de vreemdeling’ tot ‘Jezus leidde zijn leerlingen naar Bethanië, zegende hen en werd ten hemel opgenomen’.

§. 16. Aangezien in de marge van dat hoofdstuk telkens de evangelisten genoteerd worden die elk van de feiten verhalen, is het logisch dat Lambert daar later het traktaat van zijn ons reeds bekende tijdgenoot Odo van Kamerijk heeft aan toegevoegd, dat handelt over de principes die ten grondslag liggen aan de canontafels in vroegmiddeleeuwse evangelieboeken (ff. 15r-16v).

In die tafels wordt duidelijk gemaakt welke feiten in alle vier de evangeliën worden vermeld, welke in drie, welke in twee en ten slotte welke feiten in slechts één evangelie aan bod komen. Het schema bovenaan f. 15r leert hoe er in de categorie ‘vermeld in drie evangeliën’ vier mogelijke combinaties zijn (Matteüs Marcus Lucas – Matteüs Lucas Johannes – Matteüs Marcus Johannes – Marcus Lucas Johannes) en in de categorie ‘vermeld in twee evangeliën’ zes mogelijke combinaties (Matteüs Lucas – Matteüs Marcus – Matteüs Johannes – Marcus Lucas – Lucas Johannes – Marcus Johannes).

PLAAT 3

§. 17. Daarna heeft Lambert een halve bladzijde (f. 16v) uitgewist en opnieuw beschreven (bij gebrek aan beter?) met een compilatie over de heilige Anna en haar nakomelingen, Sint-Servatius en de vier in het evangelie optredende Maria’s.

§. 18. Onmiddellijk na de *Vita Christi* begint een reeks hoofdstukken over geschiedenis, alle gecompileerd en in vaak uiterst verkorte vorm weergegeven naar twee bronnen: de Karolingische historicus Freculphus van Lisieux en Pseudo-Hegesippus, de 4e-eeuwse Latijnse bewerker van de Joodse schrijver Flavius Josephus. Het eerste van deze hoofdstukken behandelt in annalistische vorm (per jaar) de ‘Joodse rechters en koningen’ (ff. 17r-18v). Aan het einde staat een verwijzing (een zeldzaamheid in het LF!) naar wat Lambert als een vervolg op deze tekst beschouwde op f. 21r (§. 23).

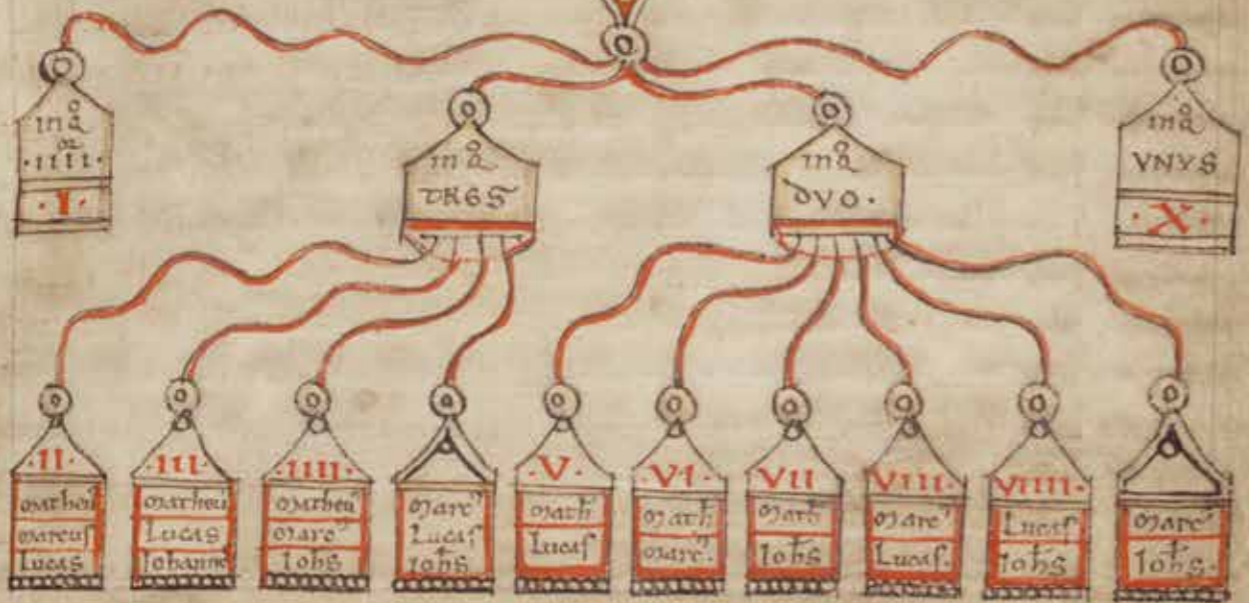
§. 19. Het is ongetwijfeld ter illustratie van de wereldgeschiedenis dat Lambert deze historische teksten heeft onderbroken om een aantal hoogst belangrijke cirkelvormige diagrammen in te lassen. Het eerste (f. 19r) bevat een lijst van al de volkeren van de wereld, die de drie continenten bewonen. Het kader is een zogenaamde T-O-kaart, een cirkel waarvan Azië de bovenste, oostelijke helft inneemt (want de ‘kaart’ staat met het oosten naar boven) en Europa en Afrika onderaan elk een kwart. Het gaat dus niet om een geografische voorstelling.

PLAAT 4

Voor Afrika worden bij gebrek aan namen van volkeren de namen van de Romeinse provincies opgegeven. Bij Europa klinken zeker enkele namen nog bekend, zoals Gothos, Longobardos, Suevos, Francos, Alamannos, Morinos, Burgundiones, Romanos...

DESCRIPATIO ODONIS EPI CAMERACENSIS: SUPER CANONES EWANGELIORVM.

COR EWANGELIORVM

lectio. canon qda idest instructio uel regula est religionis pfecte. Vnde canonici uocant q sedm uisitatione scz euangliorum ununt. Singulas igitur scz euanglioz sententias canones uocant. Sed qm euanglioz regale uel canones in iiii libris. iiii euanglistaru consummantur. euent ut in qbda sententiis omis insimul coueniunt. ut qd in uno euanglistaru dictu sit. eode m ut similit in reliqs trib inueniat. In qbda uero sententiis tres tantu ut in quarto inueniat qd tres euangliste similit dixerit. in aliis u duo tantu. reliqs duob id ipsu tacentib; In aliis u singuli euangliste ppas sententias entient ceteris tacentib; qd uel dixerit. ut hge plane possit fieri diuisio generis qsi in quafda species. Canonu. alii in qb iiii euangliste coueniunt. alii in qb tres. alii in qb duo. alii in qb singuli ppriis canones. idest regulas pntant. Canonu u in qb iiii. nulla est subditio. Sed canonu in qb tres. qm iiii sunt euangliste. iiii se differunt. qd iiii modis comitari potest. eiz trina complexio. & est una cu coueniunt matheu mare lucas. Alia. matheu mare iohs. Tercia. matheu lucas iohs. Quarta. mare lucas iohs. Plurib; modis u potest comitari trina complexio iiii reru. Sed haru iiii complexionu quoniam est matheus lucas

Capit de eoz dia eu gelioz

GENESAE FERREAE FERREAE DVRSI

ASIA tribus mundi partib; oceano circuncincta p tota transuersi plagā orientis ex tēdit. Hec a dextera cōtingit europā a sinistra autē affricā dimittit. Terrę totius Terrę qdā circulus. ducentis quinquaginta duob; milib; stadiorū cōputatione distat. hoc sē leuge. xxi.

ASIE GENTES.

Serrenos	Orientes	Craumodos
Cumos	Deruical	Pias
Maedeos	Sereseos	Grecos
Eumenos	Termodē	Antrotagos
Alia	Ecatos	Anatites
Septē	Colchos	Consmia
trionat	Roddacos	Araculaf
hē gēros	Xantippō	Maallagerā
Scythas	Symoes	Bopontifol
Habonas	Leucosi	Sogotino
Statenes	Rimanos	Bactriano
Sauromata	Luza	Tauromeda
Barbari	albi	Suffolgo
Theimonos	ritas	Capadoce
		Orientes
		Spircentes
		Ados
		Geormice
		Cariganof
		Orocenos
		Cestios
		An
		Vfypnos
		teqno
		Vacceos
		celo
		Nardeos
		mannof
		Frisione
		Lodicofes
		Armodios
		Camfates
		Carmanos
		Alaude
		Nabatheos
		Ruthenos
		Ebadanos
		Theotonos
		Suliano
		Philisteos
		Aquitanos

EUROPA HABET GENTES

Gothos. Turingos. herulos. Sarmatas. Mauritanos. Logobardos. Sueuos. Francos. Alamānos. Sclauos. Britannos. Siltamānos. Cornos. Gallos. Anglonos. Burgundione. Pydas. Armoalos. Mananos. Quadios. Mecapduos. hercios. Gypped. Hunos. Saurianos. Francos. Rugos. Hasinos. Varros. Tugros. Basternas. Romanos. Hispanos.

AFRICA HABET PROVINCIAS

Gyptū. Ethiopiā. Affricā. Geculias. Cymacā. Garamatā. Tripolitanaos. Cymen. Banceā. Zeugā. Libriaos. Numidiā. Pentapilio. Bastianā. Mauritaniā cesarienseos. Mauritaniā scyticēseos. Gentes autē Affricę innumera biles sunt. nec colligi numerū aut cōphendi p intertacentib; heromis possunt.

Europa incipit a summe rā. rāy pterent. Aras magni alex. andri meortdas q. paludes. iuxta theodo. fiani urbē. pontuq; euzinu. Inde iuxta cōstantinopoli longe mittantur angustiq; donec eas mare nrū accipiat. usq; ad colūpnas herculis.

Affricę incipit est a finib; gypti ubiq; alexan. dris. Deinde i transu. su p ethiopiā desinat cōt. mē. ad fauces freti gaditani. & a meridie usq; ad mōrē hesperiu & i fine mōrē ad lantū.

De meeste namen heeft Lambert gehaald bij de mysterieuze antieke kosmograaf Pseudo-Aethicus.

De aardrijkskundige nota's in de vier hoeken van het schema vond hij in het veelgelezen apologetische en wereldhistorische werk 'Geschiedenis tegen de heidenen' van Paulus Orosius (+ na 418), leerling van de heilige Augustinus.

Beide bronnen had Lambert samen bij de hand in een handschrift in zijn eigen kapittelbibliotheek. Merk op dat hij ervoor heeft gezorgd dat onder de volkeren van Europa ook de Morinen worden genoemd, dit is de Gallische volksstam die in de oudheid de streek rond Sint-Omaars bewoonde. Noteer ook dat een dergelijke kaart niet de gehele aarde, maar alleen de bewoonde wereld of de *oecumene* voorstelt.

§. 20. Op deze schets van het geografisch kader van de wereld volgt een eveneens cirkelvormig diagram van de wereldgeschiedenis, ingedeeld in zes tijdperken van Adam tot de vroege middeleeuwen (f. 19v). De sectoren vermelden de namen van de 'heersers' tijdens de volgende perioden: I van Adam tot de Zondvloed, II van de Zondvloed tot Abraham, III de tijd van de Assyriërs, IV de tijd van de Meden, V de tijd van de Perzen, VI de tijd van de Romeinen.

In de vier hoeken heeft Lambert op geniale wijze zijn inzichten in de wereldgeschiedenis genoteerd door enkele namen en begrippen met elkaar te verbinden die volgens hem een *vierdelige* indeling van het verleden typeren: I. Idool (Abraham), Assyrië (Ninus), Medië (Arbaces); II. Synagoge (Jeremias), Perzië (Cyrus), Griekenland (Alexander de Grote); III. Rome (Romulus, Brutus, Julius Caesar); IV. De Kerk (Christus, keizer Augustus). Dit schema is essentieel voor wie de opvattingen van onze auteur op historisch gebied wil begrijpen. Eronder heeft Lambert de wereldgeschiedenis als volgt kernachtig samengevat:

In het eerste tijdperk van de wereld werd Adam in het Paradijs geplaatst en later eruit verdreven. Lang daarna, na de geboorte van de Reuzen, geraakte de aarde verdorven. Daarna, na nog eens lange tijd, besloot God de wereld met de Zondvloed te verdelgen. In het tweede tijdperk dreef de Ark in het midden der wateren en lang daarna bouwden de zonen van Cham de Toren van Babel; maar ze werden bestraft met de verwarring van 72 talen. In het derde tijdperk was Abraham de eerste die God erkende, en lang daarna verkoos het Hebreeuwse volk tegen Gods wil Saul tot koning. In het vierde tijdperk regeerden David en Salomon en werd de tempel van de Heer beroemd over heel de wereld. Lang daarna werd deze door de Chaldeeën verwoest en werd het Hebreeuwse volk met koning Jechonias onder koning Nebukadnezar naar Babylonië gedeporteerd. In het vijfde tijdperk, toen Israël tussen de stromen van Babylonië verbleef, liet koning Cyrus 50.000 Joden naar Jeruzalem terugkeren. En na lange tijd werd, onder de regering van Augustus, het Joodse volk verplicht om aan de Romeinen schatting te betalen. In het zesde tijdperk van de wereld verscheen Jezus Christus, de zoon van God, op aarde, zoals de profeten voorspeld hadden. Hij sliep in op het kruis en verrees ten derden dage. De avond van dat tijdperk zal duisterder zijn dan de andere, doordat dan de vervolging door Antichrist zal aanbreken.

§. 21. Voor het onderwerp van het volgende diagram in deze cluster (f. 20r) maakte Lambert een verrassende keuze: een groot cirkelvormig labyrint, met in het centrum een afbeelding van de Minotaurus in de gedaante van een centaur. De titel luidt: 'Het huis van Daedalus, waarin koning Minos de Minotaurus plaatste'.

Het labyrint heeft geen tweesprongen en herinnert aan de vloermozaïeken in romaanse kerken. Een dergelijk labyrint, maar in dat geval vierkant van vorm, werd in 1109 in de abdijkerk van Sint-Bertijns, dus in Lamberts onmiddellijke omgeving, aangelegd. Men kan slechts raden waarom dit onderwerp uit de antieke mythologie hier in deze reeks schema's een plaats gekregen heeft.

Parallel met de tegenoverliggende bladzijde zijn ook hier in de zwikken van het schema de namen van de hoofdfiguren in rode en zwarte inkt geschreven: 'de kunstenaar Daedalus', 'zijn zoon Icarus', 'koningin Pasiphaë' en 'de Minotaurus in het labyrint'. Koning Minos wordt bovenaan vermeld. De figuur van de Minotaurus is blijkbaar beschadigd.

§. 22. Het laatste diagram in deze reeks gaat weer over de zes tijdperken van de wereldgeschiedenis (f. 20v), maar er zijn belangrijke verschillen met het diagram van plaat 5. Niet alleen zijn de vakken in de cirkel afgebakend door in elkaar grijpende halfcirkelvormige banden, waarop de duur van elk tijdperk staat genoteerd, maar er wordt ook een belangrijke historische figuur aan het einde van het zesde tijdperk vermeld. De titel luidt immers: 'De tijdperken van de wereld tot aan koning Godfried'. Het laatste tijdperk eindigt hier dus met de val van Jeruzalem in 1099 en de daaropvolgende kroning van Godfried van Bouillon tot 'koning' van het koninkrijk Jeruzalem. De wereldhistorische betekenis van de Eerste Kruistocht kan niet sterker in het licht gesteld worden dan door dit diagram, dat in het centrum een mensengezicht vertoont dat 'de Wereld' voorstelt.

Niet geheel passend bij dit schema, dat aan de *macrokosmos* is gewijd, is de tekst onderaan de bladzijde, waarin de zeven leeftijden van de mens (de *microkosmos*) besproken worden.

§. 23. Hierna herneemt Lambert zijn uittreksels uit het werk van de 'bisschop en historiograaf Freculphus over het ontstaan van de wereld, de zonen van Adam en Noach en de koningen die regeerden tot aan Christus' (f. 21r-v).

§. 24. In dezelfde trant volgt 'de historiograaf Hegesippus over de Joodse rechters, hogepriesters en koningen' (ff. 21v-22v). Beide hoofdstukken zijn echter net zoals §. 18 zowel uit Hegesippus als uit Freculphus geput.

§. 25. Door een ingreep in de vormgeving van het laatste deel van voorgaande compilatie slaagde Lambert er later in nog een hoofdstukje over de wijsheid van koning Salomon toe te voegen onderaan f. 22v. Daarmee eindigen voorlopig de historische teksten over het Joodse volk.

§. 26. De eerste van de twee volgende bladzijden is gevuld met een tekst getiteld 'Wat God in den beginne gedurende de eerste zes dagen deed' (f. 23r). Die is door sommigen als een programmatisch hoofdstuk (dat is een hoofdstuk dat het programma voor het hele boek bevat) beschouwd, waaruit veel over Lamberts bedoelingen bij het schrijven van het LF zou kunnen worden afgeleid. Wie echter doorleest, merkt al gauw dat het Scheppingsverhaal hier het voorwendsel wordt voor een eindeloze opsomming van namen van dieren die geschapen zijn tijdens de Vijfde en de Zesde Dag, met de bedoeling er snel een bladzijde mee te vullen. Hij kon de dieren in kwestie immers gemakkelijk terugvinden in zijn *Bestiarium* (§§. 70-77), dat toen al klaar was.

§. 27. Het hoofdstuk op de keerzijde (f. 23v), getiteld 'De leeftijd van de wereld van Adam tot Salomon. Vergelijking van de Tempel met het lichaam van Christus en de natuur van

PLAAT 5

PLAAT 7

PLAAT 6

ORDINERINT RANIV

ASSYRIA
MEDIA
IDOLA

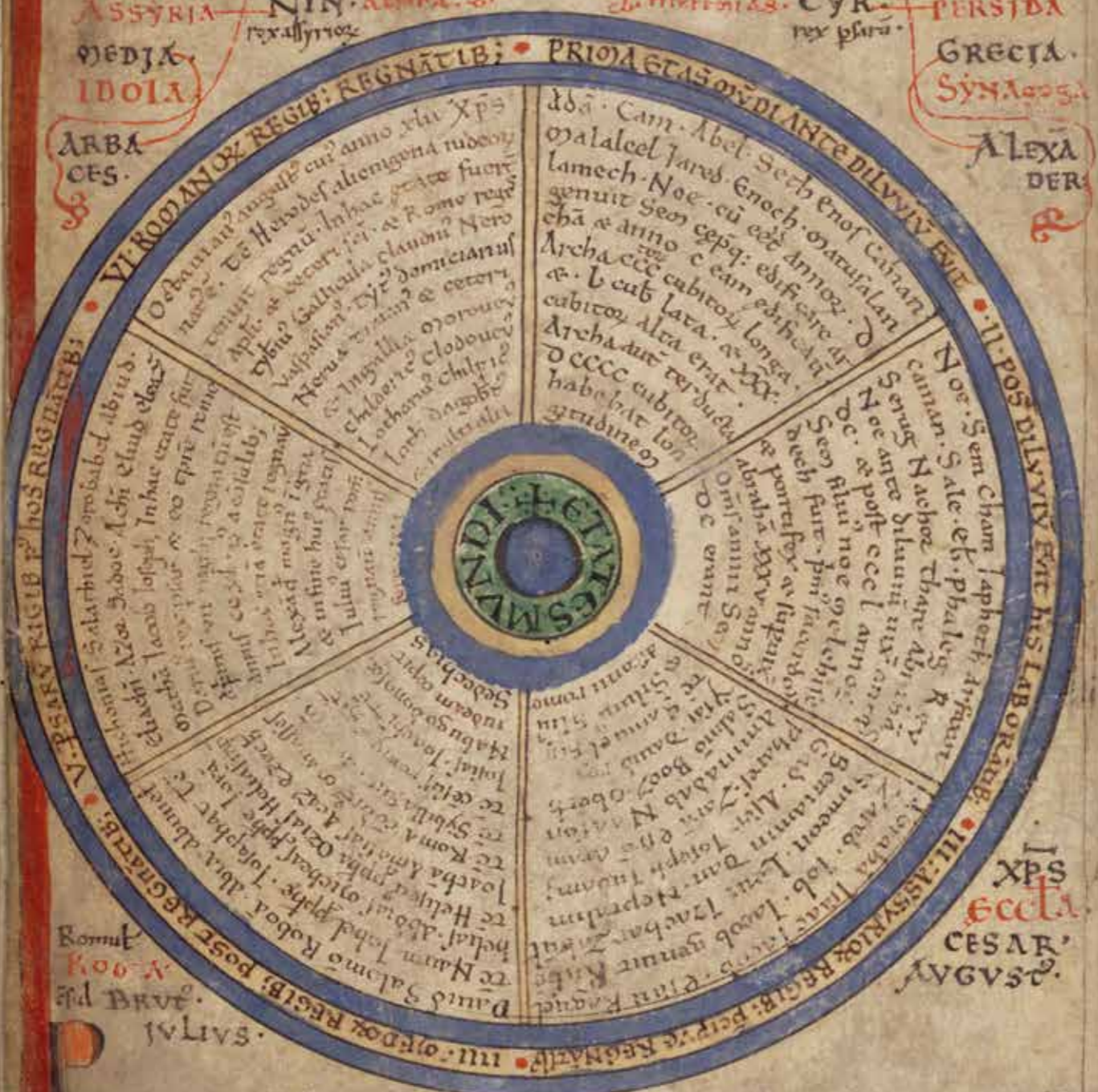
NIN. Abba: d.
rex assyrioz

Hieremias. CYR.
rex persarum

PERSIDA
GRECIA
SYNAGOGA

ARBA
CES.

ALEXA
DERA

PRIMA ETAS MUNDI ADA IN PARADISO LOCATUR: & POSTEA S. REST. LONGE P. NATIS GIGANTIB.
 CORRUPTA E. TIA. DEINDE P. LONGO TPE. DISMUDU DISPOSUIT DILUVIO PDERE; SEDA ETAS. ARCHA
 IN MEDIO FUIT AGRU. & LONGE P. FILII CHIM TURRI ESTRUERE BABEL. LINGUARU LEX DUAM DIVISIONE MULTATA
 T. ETIA ETAS. ABRAHA PNE. DIM COGNOUT. & LONGE P. GENS HEBREA COR. DI UOLUNTATE SAUL REGNI PERTI
 QUARTA ETAS DAVID & SALOMO REGIAUER. TEPLUG. DNI NOBILITAT. IN ORBE. & LONGE P. TPE. A CHAL
 DEUS EST DESIPIT. & GENS HEBREA SUB REGE NABUGODONOSOR IN BABYLONIA CU REGE IECBONIA E. TRANSLATA
 QUINTA ETAS. IST. IN BABYLONIA FLUMINA RESIDENS. CYRO REGIAUO. LULIA I. IUDIS EX IUDIS INGREDI PCEPTE
 & LONGE P. REGIAUO ANASTAS GENS IUDEA ROMANIS FACTA E. SUB TRIBUTO. SEXTA ETAS. MUNDI PRE
 NANTIB. PPHUS IHS XPS FILIU. DI. IN CARNE APPARUIT. & IN CRUCE DORMIUS. TERTIA DIE SURREXIT.
 HUIUS ETATIS UESPUM. CETERIS OBSCURIOR. IN ANTICIPA. EST PERSECUTIONE UENTURA.

D. M. D. D. I. N. A. M. I. N. A. R. E. S. I. U.

SYNOS REX.

DEDAIVS
Arctoz

YCARVS
filius et.

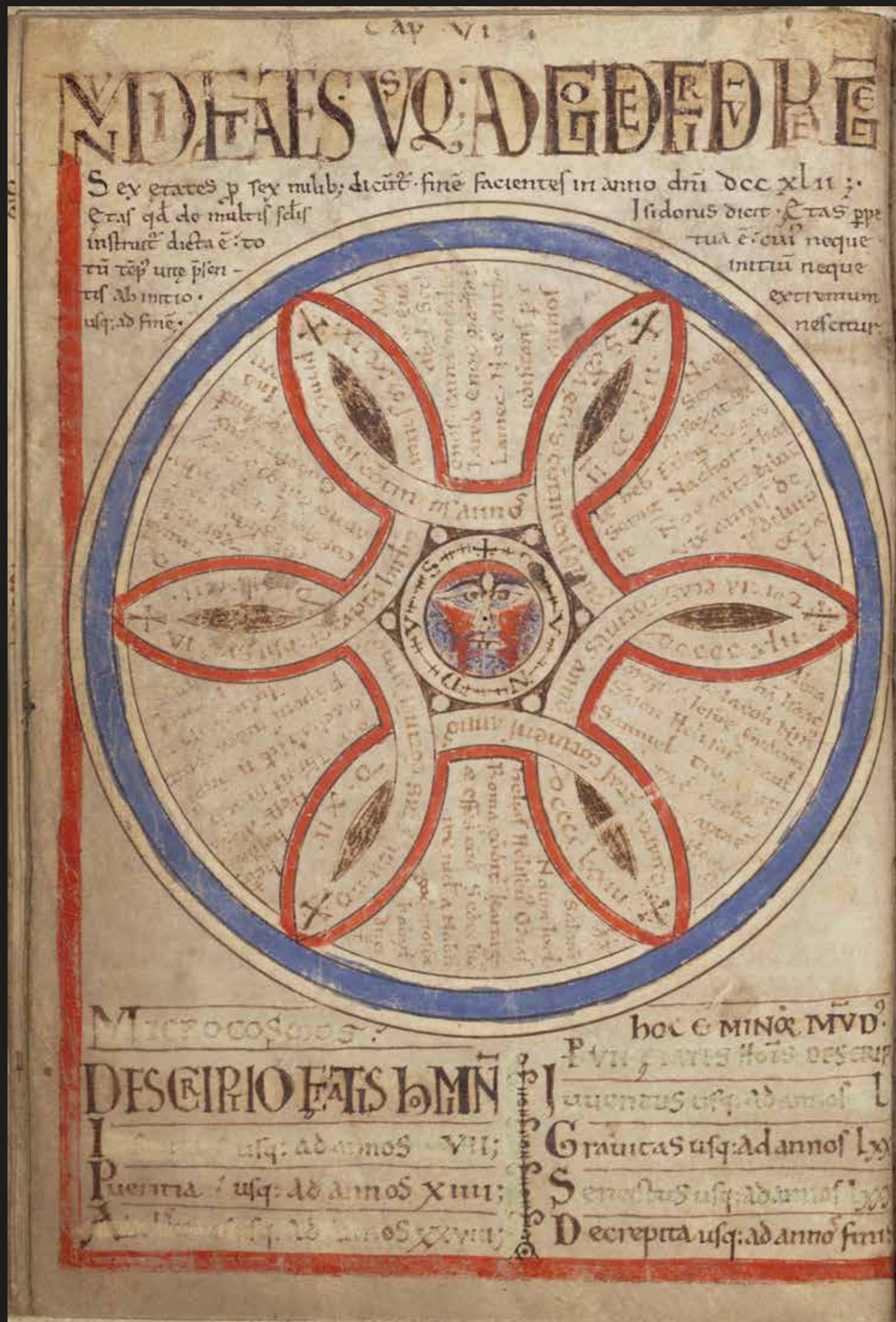

DEDAIVS
Arctoz

in laberinto

Alphe... cretensiu cocubuit cu... induta maccâ lignis... quâ de... alius...
 co... ex eo...
 m... regis...
 m... a...
 t...
 l...
 D...
 S...

PLAAT 7, f. 20v

de mens', sluit wel aan bij ervoor en erna behandelde thema's, maar zijn zwakke structuur verraaft dat het ook hier in de eerste plaats om bladvulling gaat.

Initiaal f. 23v

§§. 28–32. Er volgde in het autografe handschrift een hoogst belangrijke katern, die in een doorlopend stripverhaal het laatste Bijbelboek, de Apocalyps, uitbeeldde, nagenoeg zonder tekst en voorafgegaan en gevolgd door enkele miniaturen en een diagram. Die katern is nu verdwenen, maar men kan er zich een goed idee van vormen op grond van de LF-kopieën die de beeldcyclus wel gedeeltelijk bewaard hebben. Omdat wij ons in dit boek beperken tot het originele handschrift van Lamberts werk, zullen wij hier de apocalyptische cyclus en de bijbehorende delen niet behandelen, hoe belangrijk zij ook zijn voor de auteur en voor ons inzicht in zijn illustratief talent. Behalve de Apocalyps (§. 32) worden hier ook Maria met het Kind en aartsengel Gabriël afgebeeld (§. 31, een hoogst raadselachtig tafereel), koning Salomon (§. 28), met een tekst over sterrenkunde (§. 30) en een diagram van de onderverdelingen van het jaar (§. 29), en ten slotte 'de Leeuw van Juda', symbool van Christus. Allemaal onderwerpen die in Lamberts ogen met elkaar verbonden zijn.

§. 33. In het originele handschrift volgt nu een nieuwe reeks cirkelvormige diagrammen en kaarten, te beginnen met 'De twaalf winden en hun eigenschappen' (f. 24r). De van de Romeinen bekende twaalf windrichtingen worden voorgesteld door blazende monden tussen wolken die de aarde, die zelf de vorm heeft van een T-O-kaart, omringen. Behalve de Romeinse namen en de kenmerken van elke wind staan hier ook in het rood de Vlaamse namen geschreven: 'nord nord', 'nordost', 'ost ost', 'sudost', 'sud sud', 'sudwest' enzovoort, een uitzonderlijk vroeg gebruik van de geschreven volkstaal en uniek in het LF. De nota onderaan over de oorzaken van wind, donder, bliksem en aardbeving (deze laatste wordt volgens het handschrift veroorzaakt door in de aarde opgesloten winden), is aan het werk van de geleerde Angelsaksche monnik Beda Venerabilis (7e-8e eeuw) ontleend.

PLAAT 8

§. 34. Op de keerzijde staat de eerste van de talrijke zonekaarten in het LF (f. 24v). Dit type stelt de aarde voor verdeeld in vijf verticaal weergegeven klimaatzones: van noord (links) naar zuid (rechts) zien we achtereenvolgens een onbewoonbare koude zone, 'onze' gematigde zone, centraal een onbewoonbare 'door de zon verschroeiende zone', een bewoonbare gematigde zone onbekend aan de mensen van ons geslacht en weer een onbewoonbare koude zone. Over het geheel loopt de zonnebaan (*zodiacus lacteus*) met aanduiding van zonsopgang, middag en zonsondergang.

PLAAT 9

De centrale zone wordt ingenomen door een hete, rode oceaan. De gehele aarde is door een blauwe oceaan omgeven, waarvan de stromingen door de laat-Romeinse auteur Macrobius (4e-5e eeuw) zijn beschreven. Vandaar de titel: 'Sfeer van Macrobius over de vijf zones'. In de noordelijke gematigde zone zijn in een later stadium een paar hydrografische details aangebracht.

§. 35. Het tegenoverliggende diagram is getiteld 'Loop van de zon tijdens de solsticia en de equinoxen'. Het solstitium is de zonnewende, het moment waarbij de zon, gezien vanaf de aarde, haar meest noordelijke of meest zuidelijke positie bereikt (een keer in de zomer en een keer in de winter). De equinox is het moment dat de zon loodrecht op de evenaar staat (een keer in de lente en een keer in de herfst).

PLAAT 10

Het diagram toont de schijnbare zonnebaan in één dag op vier tijdstippen van het jaar (f. 25r): op het wintersolstitium (binnenste boog), op de lente- en de herfstequinox (middenste boog) en op het zomersolstitium (buitenste boog). Op elke baan worden zonsopgang, middag en zonsondergang weergegeven, waardoor het verschil in lengte van de dagen in de verschillende seizoenen duidelijk blijkt.

§. 36. Naar analogie van laatstgenoemd diagram wordt het volgende 'Loop van de maan en beschrijving van het jaar' genoemd, een titel die tekortschiet om de complexe inhoud van het diagram duidelijk te maken (f. 25v). In de rand staan inderdaad alle dertig schijn-gestalten (van volle maan tot nieuwe maan) afgebeeld die de maan gedurende één maand vertoont, maar het centrale deel heeft betrekking op de vier jaargetijden, de vier delen van de dag, de vier hoofdwindrichtingen, en de vier elementen (hier: water, vuur, wind en aarde) met hun eigenschappen (droog, vochtig, koud, warm). De in elkaar grijpende cirkelbogen maken duidelijk dat al deze begrippen in nauw verband staan met elkaar en elkaar beïnvloeden.

PLAAT 11

§. 37. 'De Sfeer van Apuleius van leven en dood' is de mysterieuze titel van het laatste cirkelvormige diagram (eerder een tabel) in deze reeks (f. 26r). Apuleius was een Romeinse filosoof en schrijver uit de 2e eeuw na Chr., vooral bekend om zijn roman 'De gouden ezel', maar die soms ook met toverij in verband wordt gebracht.

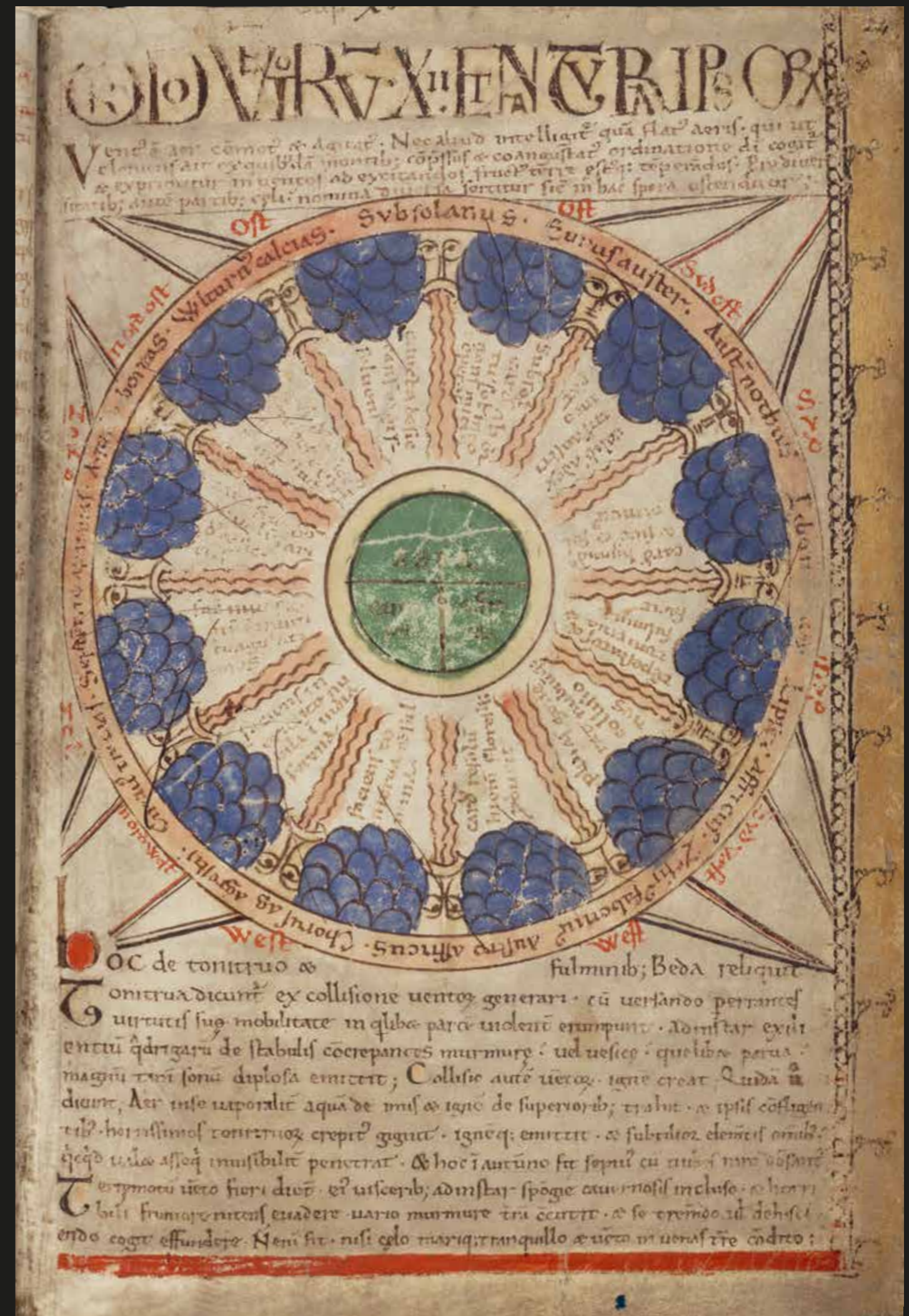
PLAAT 12

Dit schema, dat ons nog verder verwijderd van het natuurwetenschappelijke diagram dan het voorgaande, wordt ook 'Sfeer van Pythagoras' genoemd en is een prognose omtrent de kansen op overleving of genezing van een gekwetst of ziek persoon. Divinatie (het maken van voorspellingen) is in christelijke middens steeds als verdacht beschouwd en veroordeeld, maar in de vroege 12e eeuw trokken deze en andere occulte wetenschappen nog de onverminderde aandacht van geleerde clerici.

Deze tabel werkt als volgt: neem de leeftijd van de maan (1 tot 30 dagen in haar cyclus van nieuwe maan tot nieuwe maan) op het ogenblik dat de ziekte intrad, voeg er de getalwaarde van de naam van de zieke aan toe, af te leiden uit de omzettingstabel in de twee buitenste kolommen (A = 3, B = 6, C = 22 enz.), deel de som door 30 en zoek de rest van de deling op in de tabel. Bevindt dat getal zich in de bovenste helft (*Vita*), dan zal de zieke genezen. Bevindt het zich echter in de benedenhelft (*Mors*), dan zal hij of zij sterven. Staat het getal in de middelste kolom, dan zal de genezing of de dood gemiddeld lang op zich laten wachten. Bevindt het zich in de linkerkolom, dan zal genezing of dood snel volgen. Als het in de rechterkolom staat, zal het nog een hele poos duren eer het gebeurt.

Op gelijkaardige wijze kan wie een tweegevecht aangaat zijn overlevingskansen berekenen. Het perkament van deze bladzijde is geweldig versleten en veel cijfers zijn achteraf gewijzigd (waarschijnlijk telkens als bleek dat de tabel niet klopte).

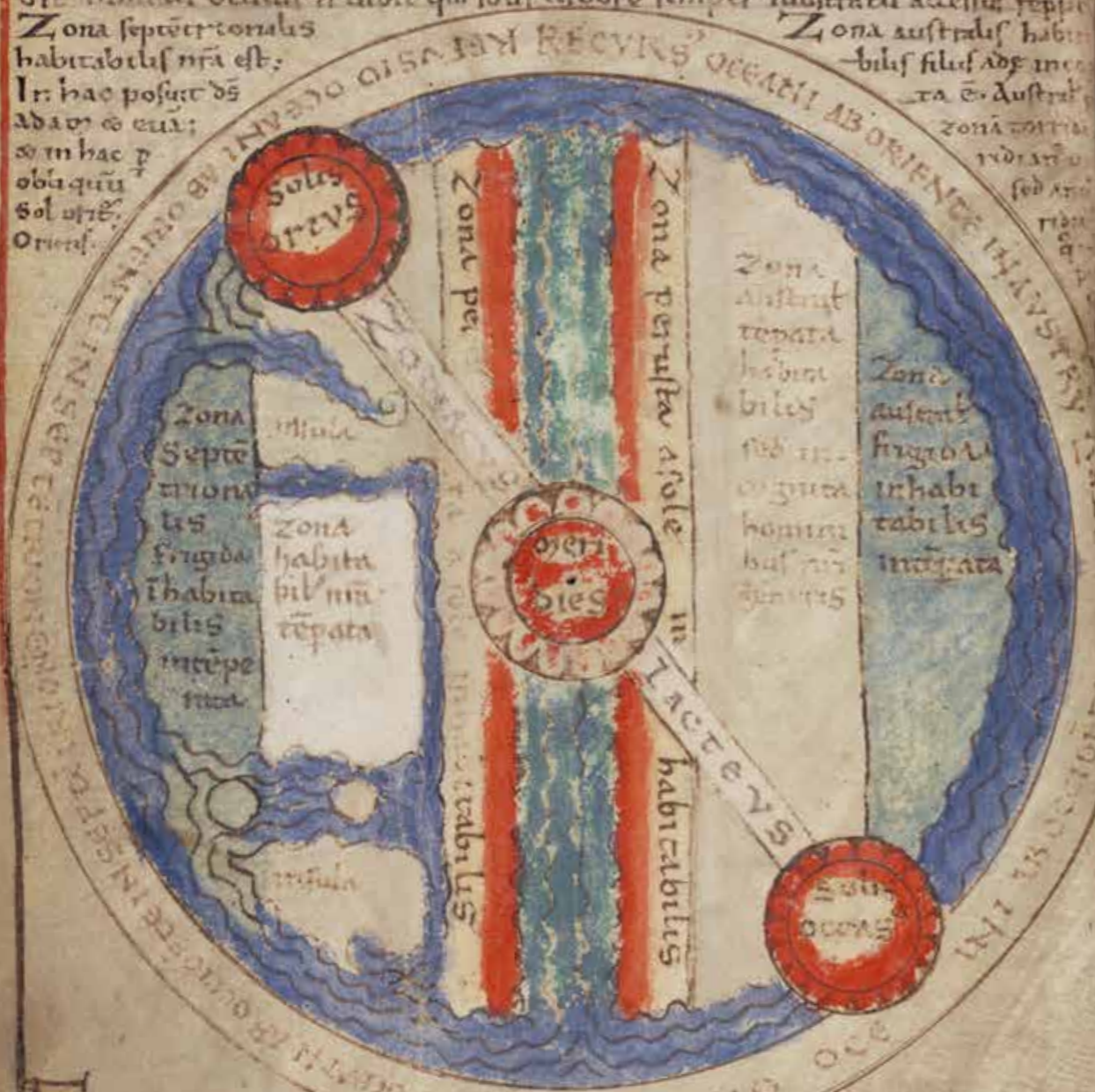
§. 38. De kalender, die op ff. 26v-32r volgt, is een vrij lang en zeer belangrijk hoofdstuk, dat Lambert ongelooflijk veel werk gekost heeft. Om te beginnen moest hij de te kleine beschikbare bladen het gewenste formaat geven door er repen perkament aan te naaien. Vervolgens heeft hij er steeds meer informatie in willen proppen, hoezeer dat ook ten koste ging van de oorspronkelijke schoonheid en overzichtelijkheid.

SPHERA CIBI VZONIS

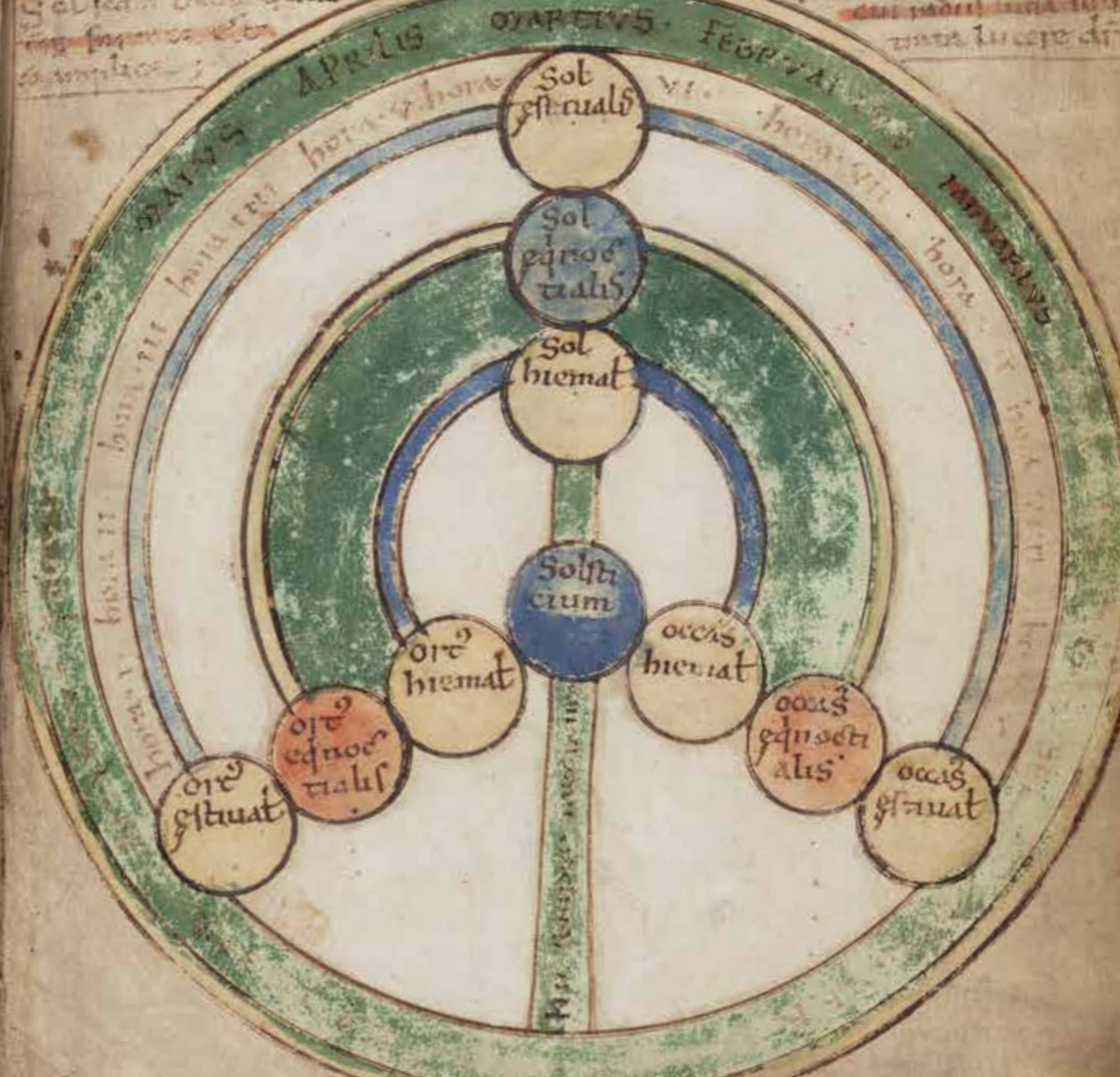
Maris mediterranei quod ab ortu solis ad occidentem tendit a orbe terre dicitur
 dicitur humilis oculis non vidit quoniam solis ardore semper illustratum accessit respicitur
 Zona septentrionalis habitabilis nostra est;
 In hac posuit deus adam et eam;
 et in hac posuit obsequium solis ortus
 Orientis.

... habitabilis in temperata ...
 ... habitabilis in temperata ...
 ... habitabilis in temperata ...
 ... habitabilis in temperata ...
 ... habitabilis in temperata ...

CRISTICALEFEONETALS

Sol: ortus ...
 cap XXI test. ...

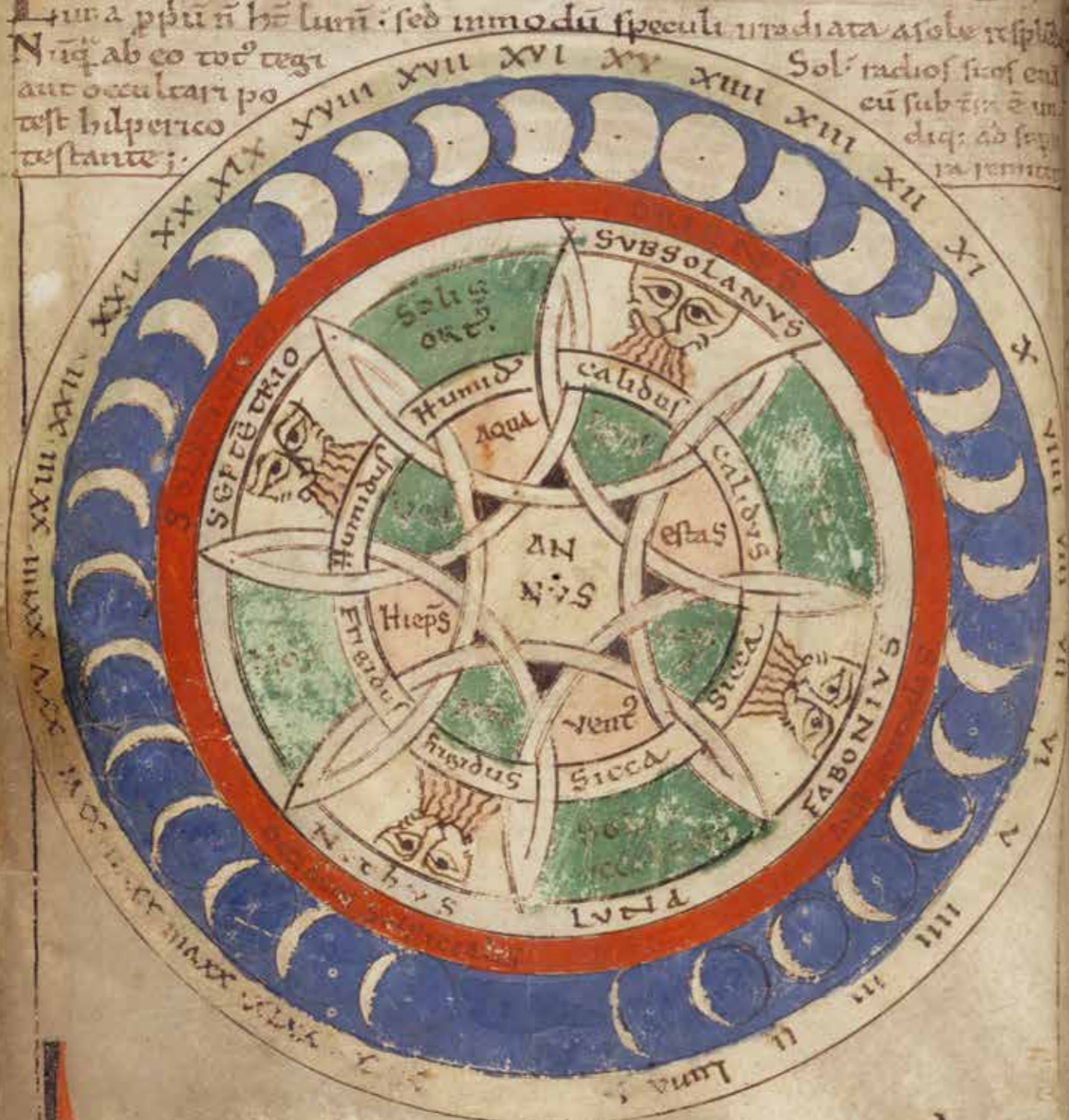

Annus solis est cui ad eadem loca ...
 ... habitabilis in temperata ...
 ... habitabilis in temperata ...
 ... habitabilis in temperata ...
 ... habitabilis in temperata ...

OPUS IN BREVIANDO SCRO

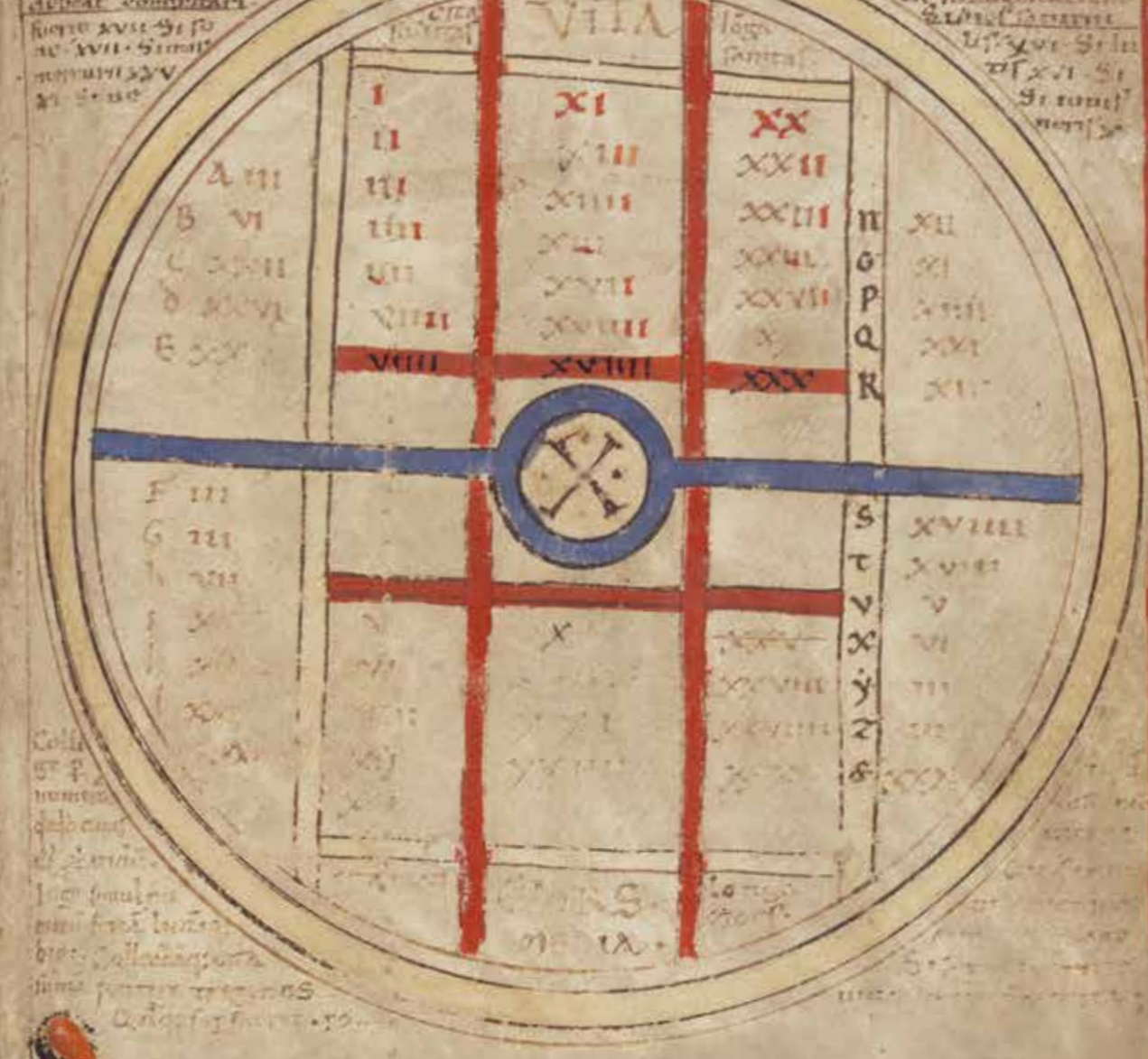
Luna ppriū n̄ h̄c lunā: sed in modū speculi irradiata a sole respicit
 Nūq̄ ab eo tōtē regi
 aut occultari po
 test hiperico
 testante;

... Luna ...
 ... Luna ...
 ... Luna ...
 ... Luna ...
 ... Luna ...

SPRARIVVENTRIS

... Luna ...
 ... Luna ...
 ... Luna ...
 ... Luna ...

... Luna ...
 ... Luna ...
 ... Luna ...
 ... Luna ...

De meegegeven informatie is dan ook overweldigend. Voor elke maand, die telkens één bladzijde beslaat, geeft Lambert in principe de Hebreeuwse, de Griekse en de Latijnse naam, de lengte van de zonnemaand, de lengte van dag en nacht, en computusgegevens als het gulden getal, de maanregelaar en de dagletter. Verder vermeldt hij natuurlijk de Romeinse kalender met kalenden, nonen en iden (de nummering van de dagen zoals wij die kennen was toen nog ongebruikelijk), de heiligenkalender (vandaar de titel van het geheel: *Martyrologium*), de twee Egyptische of ongeluksdagen, met bijbehorende mnemotechnische versjes. Daarbij komen ook veel astronomische, meteorologische, chronologische, liturgische en historische gegevens, die normaal niet in een kalender verwacht worden. De volgende uittreksels, die na de naam en de duur van de maand de aanduiding van de Egyptische dagen bevatten, geven een idee:

Januari telt 31 dagen, de maan 30.

De eerste dag van januari raast, de 7e voor het einde rookt van het bloed.

6 januari. De Engelse koning Edward [de Belijder] overlijdt [in 1066].

11 januari. De Heer wordt uit Egypte teruggebracht.

27 januari. Kanunnik Onulf [de vader van Lambert] overlijdt.

Februari telt 28 dagen en in een schrikkeljaar 29.

De 4e dag van februari brengt de dood, de 3e voor het einde staat de dood u te wachten.

9 februari. De duivel trekt zich terug van God.

17 februari. Jezus is aanwezig op de bruiloft op de derde dag na Zijn vasten van 40 dagen.

Maart telt 31 dagen.

Maart doodt op zijn eerste dag, velt neer op de 4e voor het einde.

6 maart. Koning Filips [I van Frankrijk] neemt de burcht van Sint-Omaars in het Jaar des Heren 1071 in.

28 maart. Hertogin Adela van Apulië overlijdt op een zondag.

30 maart. Op de woensdag van de Paasweek komt Bohemond, hertog van Antiochië, naar Sint-Omaars.

April telt 30 dagen. Dan begint het helder weer, nadat de wolken verdreven zijn.

De 10e van april valt zwaar, en de 11e voor het einde wordt de levensdraad doorgeknipt.

2 april. Boudewijn, koning van Jeruzalem, overlijdt in het Jaar des Heren 1118.

5 april. Begin van de tocht der christenen naar Jeruzalem na het concilie van Clermont onder paus Urbanus, in het jaar 1097.

6 april. De vogels beginnen te zingen.

11 april. De wijn wordt gemaakt.

13 april. Ida, gravin van Boulogne, overlijdt [in 1113].

28 april. Noach verlaat de Ark.

Mei telt 31 dagen.

Begin van de prediking van Onze Heer Jezus Christus.

De 3e dag van mei is lui, de 7e voor het einde is zwart.

25 mei. De zomer begint.

Juni telt 30 dagen.

De 10e van juni bindt de ledematen, de 15e voor het einde mat ze af.

6 juni. De vogels houden op met zingen.

7 juni. Jeruzalem wordt door de christenen belegerd in het jaar 1099, op een dinsdag, bij volle maan.

9 juni. Proost Arnulf overlijdt in het Jaar des Heren 1117, op een zaterdag.

17 juni. Graaf Boudewijn [VII van Vlaanderen] overlijdt in het Jaar des Heren 1118 en wordt in Sint-Bertijns begraven.

29 juni. Toen begon een verpestende wind te waaien in het jaar 1113.

Juli telt 31 dagen.

De 13e dag van juli en de 10e voor het einde storten u de diepte in.

8 juli. De apostel Petrus doet zijn intrede in Rome.

15 juli. De Franken nemen op de 39e dag met grote macht Jeruzalem in op een vrijdag in het jaar 1099; de maan was toen 23 dagen oud.

28 juli. Op de 5e van de kalenden van augustus van het jaar 1113, toen een verpestende wind woei, werd het schrijn van de heilige Audomarus door het volk rondgedragen omdat het zo overvloedig regende, en het helder weer keerde terug.

Augustus telt 31 dagen.

De eerste dag van augustus bereidt u een spelonk voor, de voorlaatste slijk.

4 augustus. Gravin Gertrudis overlijdt in het jaar 1113 in Veurne.

21 augustus. De herfst begint.

September telt 30 dagen.

De 3e van september ontwricht, de 10e voor het einde slacht af.

Oktober telt 31 dagen.

De 3e dag en de 10e voor het einde van oktober zijn gekend voor hun schande.

4 oktober. Eustachius vertrekt in 1120.

5 oktober. Robrecht [II, graaf van Vlaanderen] sterft te Chelles en wordt in Atrecht begraven in het Jaar des Heren 1111.

19 oktober. Concilie te Reims van paus Calixtus [II] (Wido) in het Jaar des Heren 1119.

21 oktober. Antiochië wordt belegerd.

31 oktober. Robrecht wordt geboren in het jaar 1116.

November telt 30 dagen.

De 5e van november schaadt de ledematen, en de 3e voor het einde is een strop.

4 november. Antiochië wordt ingenomen in het jaar 1098 op een donderdag; de maan was toen 6 dagen oud.

December telt 31 dagen.

De 7e december en de 10e voor het einde zijn een hyena die de beenderen wegsleept.

21 december. Een hevige wind in het Jaar des Heren 1118.

In het jaar zijn er 52 weken, 365 dagen.